

---

8 Beginselen van een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak

8.1 Een eerlijke behandeling

Procesdeelnemers hebben recht op een eerlijke behandeling. Volgens de jurisprudentie van het EHRM betekent dat, dat beide procespartijen: gelijke proceskansen hebben; over dezelfde middelen kunnen beschikken om hun belangen te verdedigen of hun rechtspositie aan de rechter duidelijk te maken; commentaar kunnen leveren op documenten uit het dossier; getuigen en deskundigen kunnen oproepen; kunnen reageren op de wederpartij; tijd en faciliteiten krijgen om hun zaak voor te bereiden en aanwezig kunnen zijn tijdens de zitting. De eerlijke behandeling omvat ook het recht op een deugdelijke motivering. Met name tijdens de zitting blijkt of beide partijen gelijkwaardig worden behandeld. De uitspraak en motivering moeten blijken geven van deze gelijkwaardigheid. Argumenten van beide partijen moeten zorgvuldig worden betrokken in de beslissing en motivering.

Zoals in het derde hoofdstuk is gebleken, kan toepassing van ICT (bijvoorbeeld via digitale dossiers, courtroom technology en kennissystemen) van invloed zijn op de eerlijke behandeling. Dat kan negatieve gevolgen hebben en leiden tot een *oneerlijker* behandeling, als één van de partijen door de inzet van ICT wordt bevoordeeld ten opzichte van de andere partij of minder goed in staat is zijn belangen te verdedigen met behulp van ondersteuning van ICT. Bij het gebruik van digitale dossiers kan het, bijvoorbeeld, voor één van de partijen mogelijk zijn om elektronische bewijsmiddelen in te dienen, terwijl de andere partij daartoe niet in staat is. Als het mogelijk is getuigen per videoconferentie te horen, kan de ene partij hier wellicht zijn voordeel mee doen, terwijl de andere partij niet weet op welke wijze hiervan gebruik kan worden gemaakt.

De inzet van ICT kan ook betekenen dat juist een *eerlijker* behandeling mogelijk is, bijvoorbeeld omdat de rechter en partijen beter in staat zijn digitale dossiers te doorzoeken, alle door partijen ingebrachte argumenten kunnen opzoeken en laten meewegen in de beslissing. Vooral bij grote dossiers is het vrijwel onmogelijk om dit nog handmatig te doen. Voor partijen betekent het automatisch zoeken dat zij meer tijd hebben om zich op hun zaak voor te bereiden en dat ook de voorbereiding eenvoudiger wordt. Voor de rechter betekent het gebruik van kennissystemen dat hij beter in staat is zijn beslissing goed te motiveren.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is welke beginselen van een eerlijke elektronische behandeling kunnen worden geformuleerd, waarmee de eerlijke behandeling ook bij elektronische rechtspraak kan worden gewaarborgd. Deze beginselen geven tegelijkertijd antwoord op de vraag welke kansen die ICT biedt op een eerlijker behandeling, dienen te worden benut.

In de literatuur wordt, hoewel op indirecte wijze, het recht op een eerlijke behandeling bij drie thema's gekoppeld aan de inzet van ICT, die leiden tot de beginselen 15 en 16, en tot een aanpassing van beginsel 7. In de paragrafen 8.2 t/m 8.4 komen de volgende onderwerpen aan de orde.

- ICT en de rechterlijke motivering.
- ICT tijdens de zitting.
- ICT en het recht om aanwezig te zijn.

8.2 ICT en de rechterlijke motivering

Beginsel 15: beginsel van kenbaarheid

Als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen dientengevolge ook beter worden gemotiveerd. Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, dient de rechter afwijkingen van het advies van het systeem te vermelden.

Een in de literatuur regelmatig geuite opvatting is dat het gebruik van ICT ertoe leidt dat de rechter zijn beslissing beter kan motiveren. Oskamp formuleert het, in relatie tot de straftoemeting, als volgt:

“De verwachting is dat motiveringen als gevolg van het gebruik van de informatievoorziening uitvoeriger en gedetailleerder worden geformuleerd dan tot nu toe. Dit betekent dat de beweegredenen die achter de strafkeuze schuil gaan expliciet worden gemaakt. Hierdoor wordt het mogelijk om de beweegredenen bespreekbaar te maken binnen de zittende magistratuur en zo wellicht tot landelijke afspraken omtrent straftoemeting te komen.”³⁰⁴

Ook Mommers gaat uitgebreid in op de ondersteuning van de motivering met behulp van toepassingen van ICT:

“De computer kan zelf niet zomaar motiveringen opstellen, behalve in zeer nauwkeurig beschreven domeinen. De huidige belasting- en studiefinancieringswetgeving zijn ontworpen om geïmplementeerd te worden in informatiesystemen. Het is in principe dan

---

304. Oskamp 1998, p. 10.

*ook mogelijk om dergelijke systemen te laten aangeven met behulp van welke regels zij tot een bepaalde conclusie zijn gekomen. (...) Maar in grote delen van het recht zijn dergelijke systemen niet te realiseren, omdat de regelgeving in algemene termen is geformuleerd. (...) Juist op die plaats, waar juridische regels ruimte laten voor interpretatie, wordt motivering cruciaal. Een beslissing alleen is niet voldoende. Daarmee komt ook de vraag op hoe de computer te hulp kan schieten bij de motiveringstaak. Dat kan, in de eerste plaats, door het verwijzen naar of aanreiken van relevante inhoudelijke informatie. (...) Er zijn echter meer mogelijkheden voor ondersteuning van juridische motivering. Immers, motiveringen van juridische beslissingen behoeft meer dan alleen verwijzingen naar regelgeving en jurisprudentie. Het gaat om het verband tussen de omstandigheden van het concrete geval, de toepasselijke regels en vergelijkbare jurisprudentie. Verschillen en overeenkomsten moeten in beeld worden gebracht, specifieke kenmerken van de casus kunnen leiden tot een beslissing die wel of juist niet in lijn is met gevallen in het verleden.*³⁰⁵

Een belangrijke veronderstelling die in de bovenstaande citaten doorklinkt, is dat het gebruik van ICT bij de totstandkoming van rechterlijke beslissingen niet alleen kán, maar ook zál leiden tot het beter motiveren van deze beslissingen. Met andere woorden: rechters die in staat zijn hun beslissing beter te motiveren, zullen dit ook doen. Los van de vraag of deze veronderstelling in alle gevallen juist is, is ook hier de vraag aan de orde of de rechter zijn beslissing in die gevallen ook beter *moet* motiveren. Het zou aansluiten bij het in paragraaf 2.4 geformuleerde uitgangspunt dat technologie kan verplichten: toepassingen van ICT dienen te worden gebruikt, indien zij de kwaliteit van rechtspraak verbeteren. Op een aantal andere kansen en risico's van ICT voor de motivering kan nader worden ingegaan. Vragen die aan de orde zijn: 'Hoe ver dient de rechter te gaan met het extra motiveren van zijn beslissing?' en 'Dient de rechter, in het geval hij het systeem niet wenst te gebruiken of indien hij van de gegevens of het advies dat het systeem heeft gegenereerd, wenst af te wijken, hiervoor motieven te geven?'

Een rechterlijke motivering hoeft volgens de jurisprudentie van het EHRM niet uitputtend te zijn. Het is voldoende dat de argumenten die de rechter gebruikt, gerechtvaardigd en overtuigend zijn, ter zake doen en de beslissing kunnen dragen.³⁰⁶ In de praktijk leidt dat er regelmatig toe dat rechters gebruikmaken van een standaardmotivering, zoals: "in overeenstemming met de ernst van het misdrijf, mede gelet op de persoon van de dader en de omstandigheden waaronder het feit is begaan, zoals van een en ander tijdens de terechtzitting is gebleken".³⁰⁷

305. Mommers 2002, p. 15.

306. Zie paragraaf 2.3.

307. Kortenhorst 1990, p. 94.

Als toepassingen van ICT worden gebruikt die de rechterlijke beslissing ondersteunen of als sprake is van computerrechtspraak, zijn uitvoeriger motiveringen mogelijk. Een beslissingsondersteunend systeem kan doorgaans nauwkeurig aangeven met behulp van welke regels de rechter tot een bepaalde conclusie is gekomen.³⁰⁸ Bij computerrechtspraak is in beginsel exact te reconstrueren op basis van welke gegevens en rechtsregels en met behulp van welk beslisprogramma het systeem tot de beslissing is gekomen. Een rechterlijke beslissing is dan op gedetailleerde wijze te motiveren. Een voorwaarde daarbij is, dat het systeem voor de rechter inzichtelijk is of kan worden gemaakt. Franken noemt dat het beginsel van transparantie.³⁰⁹

Het is de vraag of een standaardmotivering of een kop-staartvonnis³¹⁰ volstaat als een exacte of een betere motivering mogelijk is. Van de rechter mag, in redelijkheid, worden gevraagd de kansen die ICT biedt, te benutten. Een vergelijkbaar beginsel kan hier worden geformuleerd: als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen ook beter worden gemotiveerd. De vraag naar een grotere mate van inzichtelijkheid in de wijze waarop de beslissing tot stand is gekomen, is in die gevallen gerechtvaardigd.

Als wordt aangenomen dat de beslissing bij toepassing van ICT beter dient te worden gemotiveerd, hoe ver moet de motiveringsplicht dan gaan? Dient de rechter bijvoorbeeld te verwijzen naar (de resultaten van) het systeem dat hij heeft gebruikt, moet hij *zo goed mogelijk* motiveren of mag hij volstaan met het motiveren via standaard-tekstblokken? En zijn zogenaamde kop-staartvonnissen nog toegestaan? Een rechter die, bijvoorbeeld, gebruikmaakt van de Databank CST zou honderden uitspraken kunnen vinden waarmee de casus die hij ter beoordeling heeft, kan worden vergeleken. Bij de motivering van de strafmaat zou de rechter in dat geval kunnen aangeven: dat hij de databank heeft gebruikt, op welke wijze zijn strafmaatbeslissing vergelijkbaar is met die in andere uitspraken en waarom hij bepaalde uitspraken wel heeft laten meewegen bij zijn beslissing en andere niet. Hij zou zelfs kunnen overwegen een uitdraai van de resultaten van zijn vraag aan het systeem aan de motivering van de uitspraak toe te voegen.

Een vergelijkbare vraag is in hoeverre het wenselijk is dat standaard-tekstblokken worden gebruikt. Geautomatiseerde systemen bevatten soms een groot aantal standaard-motiveringen. Dat geldt ook voor toepassingen die bij de rechterlijke macht worden

---

308. Mommers 2002, p. 15.

309. Franken 1993. Verondersteld wordt dat de rechter uiteindelijk altijd in staat is om inzicht te krijgen in de werking van het systeem. Dit is slechts onmogelijk bij gebruik van zogenaamde neurale netwerken. Deze systemen maken op zodanige wijze gebruik van technieken uit de kunstmatige intelligentie, dat het na afloop niet mogelijk is te achterhalen hoe de beslissing tot stand is gekomen. Zie: Prins 1995. Van gebruik van deze toepassingen bij rechtspraak is echter geen sprake.

310. In art. 365a Sv is geregeld dat zolang geen gewoon rechtsmiddel is aangewend volstaan kan worden met het wijzen van een verkort vonnis (zie art. 138b Sv), ook wel een kop-staart-vonnis genoemd.

gebruikt, zoals JustWord: een toepassing voor het gebruik van macro's met standaardteksten voor het maken van vonnissen. De vraag is of het gebruik van dergelijke motiveringen, die weliswaar uitgebreider en specifiekere kunnen zijn dan motiveringen zonder standaardteksten, bijdraagt aan de kwaliteit van de motivering. Dergelijke 'mechanische' motiveringen kunnen soms weinig zijn toegespitst op het individuele geval, zoals Van der Linden aangeeft in haar onderzoek naar het gebruik van geautomatiseerde systemen bij Wet Mulder-beschikkingen door het Openbaar Ministerie.³¹¹ Deze motiveringen voegen daarom weinig tot niets toe aan de rechtsonwikkeling en zijn voor juristen doorgaans minder interessant. Voor de ontvanger ervan zijn ze desondanks niet minder nuttig dan niet-mechanische motiveringen.

Weer een andere vraag is, of de rechter zonder nadere toelichting mag afwijken van het systeem dat hij gebruikt. Soms dienen afwijkingen van het systeem nader te worden gemotiveerd.³¹² Daar is ook alle reden voor. Wanneer – met inachtneming van het eerder geformuleerde beginsel van verantwoordelijkheid – wordt aangenomen dat de rechter verantwoordelijk is voor de eindbeslissing en de wetgever de beslisprogramma's vaststelt die door de rechter worden gebruikt, zal de rechter moeten aangeven waarom hij het beslisprogramma niet gebruikt of volgt. Een extra motiveringsplicht is daarom aan de orde. Ook dit is onderdeel van het beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak, dat inhoudt dat beslissingen beter moeten worden gemotiveerd bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen. Dit kan het beginsel van kenbaarheid worden genoemd.

8.3 ICT tijdens de zitting

Beginsel 16: beginsel van gelijkwaardigheid

Beide partijen dienen op gelijke wijze toegang te hebben tot en gebruik te kunnen maken van toepassingen van ICT in de rechtszaal.

Naar de invloed van 'courtroom technology' op de rechterlijke procedure is nog nauwelijks onderzoek verricht. Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk vermeld, is niet uitgesloten dat de toepassing van ICT voorafgaand aan en tijdens de zitting van invloed is op de eerlijke behandeling. Dat is bijvoorbeeld het geval als de ene procespartij beter in staat wordt gesteld om gebruik te maken van ICT om zijn zaak te presenteren aan de rechter of betere middelen heeft om de zitting te volgen of getuigen te horen.³¹³ Dat beide procespartijen op gelijke wijze toegang moet worden gegeven tot ICT, geeft ook Duker aan:

311. Van der Linden-Smith 2001, p. 34-35.

312. Zie ook Duker 2005, p. 9. Dit is vanzelfsprekend niet in alle gevallen noodzakelijk, maar is afhankelijk van de mate van sturing die het systeem kan bewerkstelligen.

313. Vgl. Oskamp, Lodder & Apistola 2004, p. 12.

“Als (...) ook het OM toegang tot de databank zou hebben, dan kan die vanzelfsprekend ook de advocatuur niet worden onthouden.”³¹⁴

In lijn met dit vereiste is in 2005 besloten de Databank CST ook aan de advocatuur beschikbaar te stellen.³¹⁵ Wallace heeft zelfs de vraag gesteld of de eerlijke behandeling zo ver kan gaan, dat de rechter het gebruik van ICT door één van de partijen beperkt:

“At the end of the day, there may be situations where the court will have to limit the use of technology, in order to ensure that its use does not give one party an advantage over the other.”³¹⁶

Een dergelijke verplichting gaat echter verder dan het beginsel van een eerlijke behandeling vereist. Van de rechter kan niet worden verlangd dat hij volstreekte gelijkheid tussen de procespartijen bewerkstelligt. Indien één van de procespartijen niet in staat is te werken met toepassingen van ICT, valt dat de rechter, noch de andere procespartij, te verwijten. Desondanks zijn wel degelijk situaties denkbaar waarin sprake is van een zekere verwijtbaarheid of verantwoordelijkheid voor de rechter of de rechterlijke macht. In dat geval dient de rechter, ook waar het de toepassing van ICT betreft, de gelijkheid van procespartijen te waarborgen. Enkele voorbeelden ter illustratie van deze stelling.

- Als een scherm waarop videobeelden te zien zijn bij de ene procespartij uitvalt en de andere partij deze beelden wél nog kan zien, zal dit probleem door de rechterlijke organisatie moeten worden verholpen.
- Indien het Openbaar Ministerie in staat wordt gesteld om getuigen uit het buitenland per videoconferentie te horen en – vanwege zijn ervaring met de apparatuur – in staat is om een dergelijk verhoor op goede wijze te laten verlopen, zal de rechter de verdachte ook in staat moeten stellen deze getuigen of andere buitenlandse getuigen per videoconferentie te verhoren. Dat kan in bepaalde gevallen de verplichting met zich meebrengen om procespartijen ondersteuning te bieden in het bedienen van de apparatuur of het tot stand brengen van een verbinding.³¹⁷

Kortom, er zijn verschillende voorbeelden denkbaar van situaties waarin de rechter een bepaalde verantwoordelijkheid heeft om ervoor te zorgen dat procespartijen een eerlijke behandeling krijgen. Een beginsel van gelijkwaardigheid, dat deze verantwoordelijkheid uitdrukt, kan dan ook worden beschouwd als een beginsel van behoorlijke elektronische

---

314. Duker 2003, p. 124-125.

315. Duker 2005.

316. Wallace 2004, p. 33.

317. Tegelijkertijd kan worden gesteld dat bepaalde toepassingen van ICT tegenwoordig zo ‘gangbaar’ zijn geworden, zoals het raadplegen van internetpagina’s of het gebruikmaken van e-mail, dat ondersteuning door de rechterlijke organisatie minder voor de hand ligt.

rechtspraak. In de discussie rondom de Schiedammer Parkmoord is een vergelijkbare vraag aan de orde geweest, namelijk of ook de verdachte in staat moet zijn om het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) te vragen DNA-materiaal te onderzoeken.

8.4 ICT en het recht om aanwezig te zijn

Aanpassing van beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers, publiek en procespartijen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Een aan de eerlijke behandeling verbonden vraagstuk is of bij het gebruik van videoconferentie wordt voldaan aan het vereiste dat de verdachte het recht heeft om aanwezig te zijn tijdens de zitting. In de Memorie van Toelichting bij de Wet videoconferentie in het strafrecht wordt op dit vraagstuk ingegaan en gesteld dat bij toepassing van videoconferentie geen schending van het beginsel van een eerlijke behandeling plaatsvindt:

“Voor het onderhavige wetsvoorstel roept dit de vraag op of het horen per videoconferentie de toegang tot de rechter beperkt op een wijze die niet verenigbaar is met artikel 6 EVRM. Het EHRM leest in artikel 6 een recht om ter terechtzitting aanwezig te zijn. Eerst wanneer de verdachte (of diens raadsman) bij de terechtzitting aanwezig is kan hij namelijk gebruikmaken van de hierboven vermelde rechten zoals het ondervragen van getuigen. Zoals ook hieronder zal worden aangegeven, krijgt het begrip terechtzitting een andere invulling wanneer gebruikgemaakt wordt van videoconferentie. De zitting vindt plaats in de gerechtszaal, doch via de videoverbinding komt een deel van hetgeen op de zitting geschiedt op een andere dan de klassieke wijze tot de rechter en de andere aanwezigen in de rechtszaal. Ook bij videoconferentie is de verdachte aanwezig op de zitting, zij het niet lijfelijk. Door bij algemene maatregel van bestuur kwaliteitseisen te stellen aan de beeld- en geluidsverbinding wordt bovendien veilig gesteld dat in voldoende mate invulling wordt gegeven aan het recht om de terechtzitting te kunnen volgen (vgl. de zaak Stanford (23 februari 1994, series A, vol. 282-A)). De verdachte heeft het recht om actief deel te kunnen nemen aan de zitting. Per videoconferentie is hij daartoe in staat.”³¹⁸

De tegenovergestelde stelling kan, gelet op het bovenstaande, ook worden verdedigd: de mogelijkheden van videoconferentie vergroten juist de kans dat procespartijen, ook in bijzondere gevallen – zoals bij ziekte of verblijf in het buitenland – aanwezig kunnen zijn bij de zitting.

Het eerder bij het beginsel van openbare rechtspraak geformuleerde beginsel van publieke inzichtelijkheid, dat inhoudt dat de zitting moet kunnen worden gevolgd door

318. *Kamerstukken II 2004/05 29 828, nr. 3.*

pers en publiek, geldt vanuit het oogpunt van een eerlijke behandeling ook voor procespartijen. De zitting moet, ook bij toepassing van ICT, kunnen worden gevolgd door procespartijen. Het betekent bijvoorbeeld dat als de verdachte per videoconferentie wordt verhoord terwijl hij in detentie verblijft, hij vanuit zijn verhoorplaats ook zicht heeft op degene die hem verhoort, de rechtszaal van waaruit dit gebeurt en de overige onderdelen van de zitting. Het beginsel van publieke inzichtelijkheid wordt daarom aangevuld met de bepaling dat de zitting ook toegankelijk moet zijn voor procespartijen.

8.5 Hoofdstukconclusies

Via de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is de betekenis van het recht op een eerlijke behandeling in redelijke mate uitgekristalliseerd. De komende jaren zal als gevolg van de inzet van ICT bij rechtspraak, enige beweging komen in de manier waarop dit beginsel dient te worden geïnterpreteerd. ICT kan een risico betekenen voor de eerlijke behandeling als één van beide partijen minder goed in staat is om gebruik te maken van ICT. Het biedt echter ook kansen voor het evenwichtiger, zorgvuldiger en eerlijker behandelen van procespartijen.

In dit hoofdstuk zijn (paragraaf 8.2 en 8.3) twee beginselen (beginselen 15 en 16) van een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak geformuleerd.

- Kenbaarheid.
- Gelijkwaardigheid.

Deze beginselen bieden een kader voor nadere discussie over de mogelijkheden en risico's van ICT voor de eerlijke behandeling. Het eerder in het vijfde hoofdstuk geformuleerde beginsel van publieke inzichtelijkheid is, vanwege het belang ervan voor de eerlijke behandeling, aangevuld met het vereiste dat ook procespartijen de zitting moeten kunnen volgen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd verlopen. In paragraaf 8.4 wordt het beginsel van publieke inzichtelijkheid aangepast.

Het eerder geformuleerde beginsel van continuïteit (paragraaf 4.2) is ook van toepassing op de eerlijke behandeling, omdat procespartijen die op gelijke wijze toegang hebben tot toepassingen van ICT ter zitting, erop moeten kunnen vertrouwen dat de rechterlijke organisatie deze mogelijkheid in stand blijft houden.

Met de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak uit dit hoofdstuk, is de inventarisatie compleet. In totaal zijn zestien beginselen ontwikkeld die behoorlijke rechtspraak ook in een elektronische omgeving waarborgen. In het volgende hoofdstuk worden deze beginselen bijeengebracht. Daarbij wordt ingegaan op de mogelijke consequenties die zij hebben voor onze staatsmachten: de rechter, het bestuur en de wetgever. Samen zullen zij ervoor moeten zorgen dat Nederland op weg blijft gaan naar behoorlijke elektronische rechtspraak.